

Det fantastiska Huseby sid 3

Fredrik Blom sid 8

Strömsholms slott sid 12

Prenumerera!

Prenumerera på KulturVärden. För en expeditions- och portoavgift på 200 kronor per år får du SFV KulturVärden som utkommer med fyra nummer per år.

Fyll i och faxa till:
SFV KulturVärden
08-696 70 01.

Namn: _____

Företag/myndighet: _____

Adress: _____

Postnummer: _____

Postadress: _____

Utges av Statens fastighetsverk
med fyra nummer om året.

Postadress: Box 2263, 103 16 Stockholm
Gatuadress: Järntorget 84
Telefon: 08-696 70 70, Telefax: 08-696 70 01

ISSN 1104-845X

Redaktör och ansvarig utgivare:
Sven Kristiansen

Artikelförfattarna svarar för artiklarnas
innehåll. Endast artiklar signerade SFV
samt sid 2 uttrycker myndighetens åsikt.

Medverkande i detta nummer:
Hedvig Hedqvist, Sven Kristiansen,
Lars-Olof Larsson, Staffan Nilsson,
och Christer Wadelius.

Foto/illustrationer:

Johan van den Aveelen (sid 22)
K. Eriksson (sid 19)

Göran Fredriksson (sid 1, 8, 12-15)

Lars-Olof Larsson (sid 5)

J.C. Linnerhielm (sid 20)

Birger Lundquist (sid 18)

Länsmuseet Gävleborg (sid 21)

Länsmuseet Växjö (sid 4)

Staffan Nilsson (sid 9), Hans Runesson (sid 3)

Stockholms Stadsmuseum (sid 10)

Stocka Knekten (sid 24), Svensk Uppslags-

bok (sid 17), Per Wahlgren (sid 6)

Omslag: Strömsholmstapeten

Foto: Göran Fredriksson

Grafisk form och produktion: Gumælius

Prenumeration: Statens fastighetsverks
anställda och hyresgäster får automatiskt
SFV KulturVärden.

Andra som är intresserade av att få tidningen
kan prenumerera mot en expeditionsavgift.

Beställningskupong finns ovan.

Levande anläggningar

En fantastisk sommar har förbytts i höst.

Nyrekreerad kan jag inte neka till att höstvädret verksamt bidrar till en betydande arbetslust. Under sommaren har jag haft tillfälle att – som turist – besöka ett stort antal av våra byggnader. Det jag har sett, upplevt och hört har gjort mig mycket nöjd. Sommaraktiviteterna vid fästningar och slott var många och spännande. På Karlsborgs fästning förflyttas jag med hjälp av multimediateknik och skicklig guidning till ett tänkt krigsläge under 1800-talet.

I Vadstena kan jag gå från båtplatsen i vallgravens gästhamn in i slottet och lyssna på en härlig operaföreställning. På vägen in hinner vi se de utgrävningar som pågår inför Jordvallarnas återställande.

På Carlstens fästning går vi i Lasse-Majas spår. En teatergrupp bidrar skickligt till att ung som gammal får en uppfattning om förhållandena på fästningen förr i tiden. Så skulle jag kunna fortsätta med många exempel.

På de flesta av våra anläggningar förekommer teaterföreställningar, operor och visningar. Lokala intressenter, kommuner, hushållnings-sällskap, teatergrupper och andra bidrar till att anläggningarna lever upp och bidrar till att stimulera turismen i de enskilda kommunerna och i Sverige.

Ansvaret att hålla anläggningarna i skick vilar på oss oavsett om de utnyttjas eller inte och det är givetvis positivt om vi på detta sätt kan bidra till att stimulera turismen och därmed bidra till ökade inkomster för landet.

Detta innebär inte att alla anläggningar kan göras tillgängliga på en gång – insatser måste vägas mot rimligheten i erforderliga åtgärder och tillgången på medel.

Verkets årsredovisning är när detta skrives just klar. Avkastningen på inrikes fastigheter uppgår till drygt 8 procent, för utrikes verksamhet till knappt 5 procent. Verksamheten vid markavdelningen är ännu inte fullt utbyggd och kommer först i och med detta budgetår att kunna ge avkastning.

Det är med tillfredsställelse jag konstaterar att engagerade arbetsinsatser gett till resultat att vi nått de avkastningsmål regeringen ställt upp.

CHRISTER WADELIUS
GENERALDIREKTÖR

Det fantastiska Huseby

Ett par mil söder om Växjö, vid Mörrumsåns lopp mellan sjöarna Salen och Åsnen, ligger det gamla järnbruket och storgodset Huseby i Skatelövs socken.

Det har sedan länge varit ett välkänt begrepp, fantasieggande och ofta skandalomsusat, även långt utanför snäva sockengränser. Idag öppnar Huseby en charmerande och välbevarad bruksmiljö för besökaren, en av de mest intakta och kulturhistoriskt intressanta, söder om Mälaren.

Husebys historia som järnbruk började redan på 1620-talet med en "naturlig" kungason och slutade drygt 300 år senare med en märklig brukspatronessa som påstods vara en lika "naturlig" kungadotter. Kungasonen var Karl IX:s, han hette Karl liksom fadern, adlades Gyllenhielm och var alltså en äldre halvbror till Gustav II Adolf. Brukspatronessan var Florence Stephens, den av tvivelaktiga "kavaljerer" i

*Sedan 1994 förvaltar
Statens fastighetsverk
Huseby bruk.
Huseby testamenterades
till svenska staten av
fröken Florence Stephens
som avled 1979.
Godset består av
2 123 hektar mark varav
1 550 är produktiv skog,
240 åker och 110 beten.
Jordbruket är utarrenderat.*

förvaltares och procentares gestalt bedragna huvudpersonen i 1950-talets Husebyhärrva. Denna blev något av en följetong i svenska massmedia och gjorde fröken Stephens till en rikskändis redan innan begreppet var uppfunnet.

Frökens donation

Strax före sin död, år 1979, vid 97 års ålder, testamenterade Florence Stephens Huseby till staten. Dona-

Den i stram senempire uppförda bruksherrgården, av turistnäringen även lanserad som "slott", stod färdig 1844 och ligger i slutningen mot åns strömmande vatten.

tionen skedde med det uttryckliga villkoret att det skulle brukas som en förebild för svenskt jord- och skogsbruk och att äldre byggnader på Huseby skulle iståndsättas, underhållas och till sin karaktär bibehållas, "till erinran om dem som där bott och verkat och sammanbragt samlingarna".

Efter lång tvekan beslöt regeringen att ta emot donationen. Tveksamheten var föranledd av det starka förfall som sedan länge präglade byggnaden, och av den skövling som drabbat den en gång så värdefulla skogsmarken. Totalt uppgår egendomen till 2 123 hektar, varav 240 mycket god åkermark. Med sina mer än 150 kor är Huseby den största mjölkproducenten i Kronobergs län.

Idag har Husebys skogar åter-

hämtat sig och börjat ge rejäla överskott, medan den gamla bruksbebyggelsen, huvudsakligen från 1800-talets början och mitt, har genomgått en storartad renovering utan att ålderns patina gått förlorad.

En vandring längs bruksgatan, förbi smedernas hus, den gamla bruksboden och mjölkvarnen, där kvarnstenarna alltjämt drivs av vattenhjulen, över det strömmande vattenet, dammarna och bruksbacken med masugnens vackra siluett, blir även en minnesvandring genom en drygt 300-årig brukshistoria.

Kungasonens Huseby

Gyllenhielm hade sedan 1615 ett stort friherrskap i södra Småland som förläning och Huseby blev efter hand dess centrum. Järnbruket som Gyllenhielm lät anlägga var ett

verk av inkallat tyskt yrkesfolk och bestod av masugn med gjuteri, stångjärnssmedja och manufakturhammare. Järnråvaran bröts inte i några järnberg utan var sjömalm som vintertid lyftes upp från sjöbottnarna och fortlöpande reproducerades. I drygt 300 år blåstes mestadels årligen tackjärn på Huseby av enbart sjömalm. Den gav ett förstklassigt gjutjärn, medan det uthamrade stångjärnet tenderade att bli skört.

När ett konsortium av holländska företagare, flertalet bosatta i Sverige, 1642 tog över Huseby och andra nyanlagda järnbruk i trakten som arrendatorer, ökades investeringarna och produktionen kraftigt. Husebyjärnet, främst i form av kanoner, fraktades på pråmar eller slädar över Åsnens vatten och sedan på den nyanlagda Holländarevägen ner

till Bodekull, det senare Karlshamn, som fram till 1658 var dansk. Härfån skeppades produkterna mestadels på holländska kölar vidare till Västeuropas stora hamnstäder.

Särskilt betydande var exporten till Amsterdam, Europas ledande handelsstad, där en av delägarna i Husebykonsortiet var borgare. Kanoner från Huseby bestyckade såväl örlogs- som handelsfartyg på de sju världshaven. Än idag står en Husebykanon vid inloppet till Mombasa i Kenya, som på den tiden var en holländsk handelsstation.

Kanoner och sättugnar

Längre fram levererades Husebykanoner främst till den svenska flottan som på 1680-talet var baserad i Karlskrona. När sedan kanongjutningen upphörde vid 1700-talets mitt, blev istället sättugnar, eller järnkakelugnar som de vanligen kallades, brukets stora produkt. De i vackra mönster gjutna ugnspaltorna, vanligen med motiv hämtade från den bibliska eller svenska historien, hade man börjat tillverka redan på Gyllenhielms tid. Sättugnar från Huseby finns än idag i många gårdar och hus i hela södra Sverige och betingar höga priser.

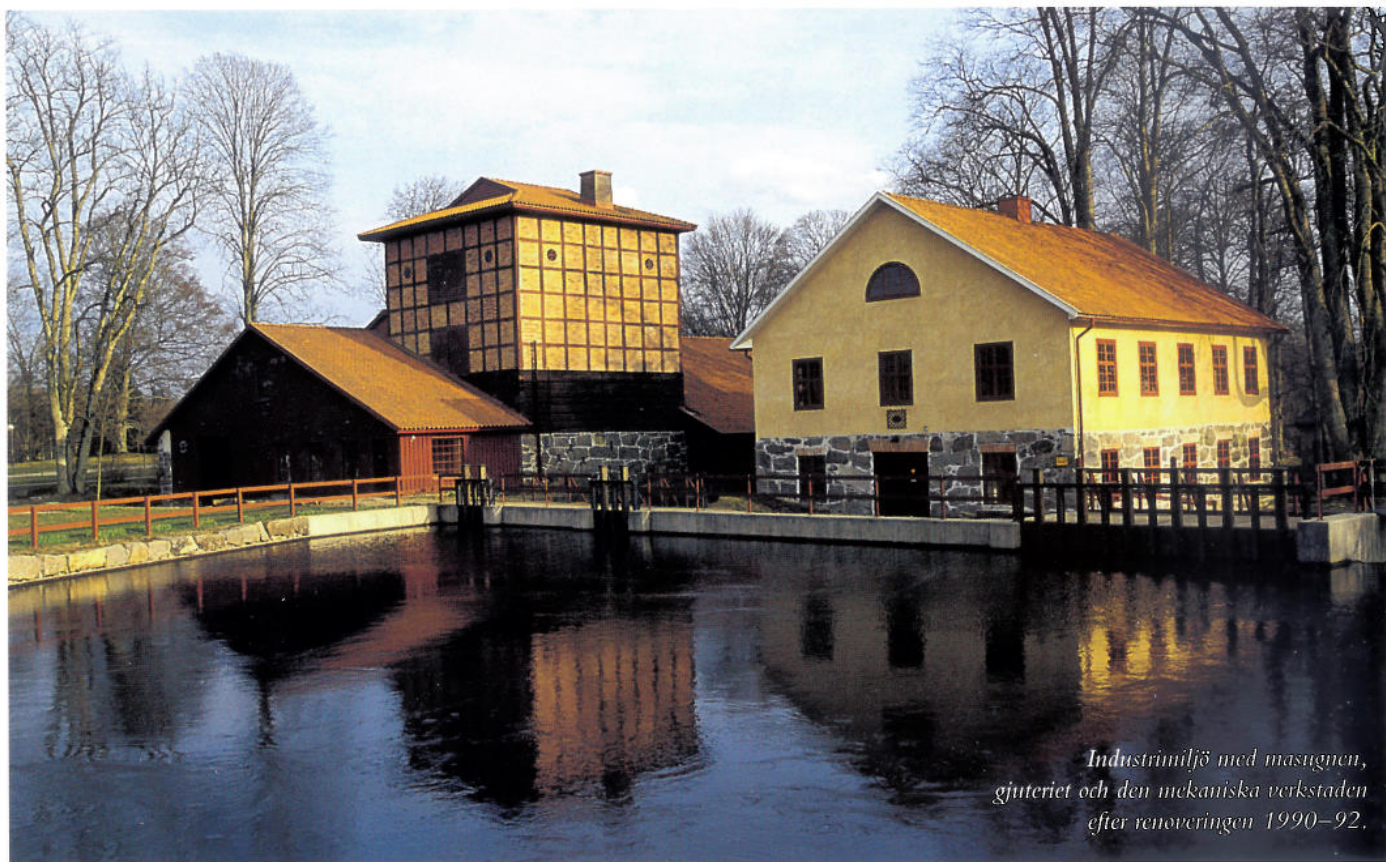
Husebys historia är fylld av märkliga gestalter. Förutom de redan nämnda, ägde Karl X Gustavs yngre bror, Adolf Johan, bruket i många år. Men i motsats till sin dynamiske bror misslyckades Adolf Johan med nästan allt han företog sig. Så även med Huseby där driften upphörde på 1670-talet. Men snart blåstes nytt liv i brukets masugn och hamrar under ledning av en man som hette Peter Rudebeck.

Den fantastiske Rudebeck

Denne var även lidelsefullt intresserad av forntidshistorien och påstod

Florence Stephens och riksbibliotekarien Uno Willers bland dyrgiparna i Husebys bibliotek. Biblioteket som omfattade 20 000 band varav många rariteter var ett av Sveriges mest omfattande privatbibliotek.

Industrimiljö med masugnen, gjuteriet och den mekaniska verkstaden efter renoveringen 1990–92.

sig med sina forskningar, delvis publicerade i det stora bildverket "Suecia antiqua et hodierna", ha lokaliserat några av den svenska och europeiska historiens största drabningar till slätterna kring Huseby. Det gäller bland annat det väldiga och mytomspunna Bråvallaslaget, som svenskarna med Odens hjälp vann och befriade sig från danskt förtryck.

Ett annat slag där hunnernas väldiga horder skulle ha besegrats av forntida nordiska kämpar, förlade Rudebeck med fantasins hjälp till byn Hunna, där han även trodde sig ha funnit hunnerkungens ölkällare. Ytterligare en drabning skildrades i skrönan om Blenda och bygdens amasoner. De skulle ha samlats vid en plats nära Huseby, som därför senare fick namnet Skäggalösa, och lyckades i männens frånvaro förrinta en invaderande dansk här. Därför belönades kvinnorna härnere med privilegiet att få samma arvsrätt som männen.

På Hamiltons tid

Peter Rudebecks ättlingar drev sedan järnbruket vidare under 1700-talet, men vid seklets slut köptes Huseby av en rik skånsk greve Hamilton. Under dennes tid, och sönnerna Malcolm och Hugos, förstörades Husebygodset kraftigt, järnbruket moderniserades och en omfattande byggnation genomfördes. Flertalet byggnader på Huseby idag härrör från den Hamiltonska tiden. Det gäller bland annat husen utmed den nyanlagda raka bruksgatan, kvarnen, den mekaniska verkstaden, den vackra stallbyggnaden som numera rymmer en restaurang och

den stora, ljusst gula bruksherrgården i stram senempire.

På 1860-talet råkade grevarna Hamilton på obestånd och blev omyndigförklarade. Deras förmyndare lyckades efter en tid sälja godset till en helt oväntad köpare, den unge svensk-engelske ingenjören Joseph Stephens, verksam som järnvägsbyggare i Indien. Under ett tillfälligt besök i Danmark och Sverige sommaren 1867 köpte denne Huseby gods och järnbruk med inventarier för 600 000. Därtill uppmanades han kraftigt av sin gudfader, Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, som var nybliven ordförande för länets

hushållningsällskap, men blivit mest känd som den svenska folklivsforskningens fader med sitt verk "Wärend och wirdarne".

Mellan åarmarna i parken ligger en liten holme som täcks av enorma rhododendron, de första planterade redan på 1910-talet.

Blå salongen innanför biblioteket på övervåningen med en lätt gustaviansk karaktär.

Den Stephenska eran

Joseph Stephens fick snart anledning att ångra köpet, men föll efter hand väl in i rollen som patriarkalisk brukspatron. I grunden starkt konservativ såg han till att inget i onödan ändrades på Huseby. Han slog även vakt om järnbruket trots de svårigheter som manufakturbruken överallt i Sveriges drabbades av i samband med 1870-talets stora industriella genombrott. Så sent som 1930, fyra år före sin död, genomförde han den sista tackjärnsblåsningen på sitt numera älskade Huseby. I ett efterhandsperspektiv har den Stephenska eran på Huseby framtonat i ett närmast legendariskt skimmer, trots att den på många sätt även var kantad av personlig tragik och ensamhet i rikt mått.

Till Huseby hade på ett rätt tidigt stadium förts de stora samlingar av böcker, konst och fornsaker som Joseph Stephens fader, professor George Stephens, bragt samman under ett långt liv. Biblioteket omfattade över 20 000 band, däribland ett hundratal inkunabler, men skingrades tyvärr i samband med Florence

Stephens död. Fornsamlingen omfattade allt från egyptiska mumier och danska bronsålderslurar till småländska bonadsmålningar. Den finns alltjämt bevarad på Huseby.

Att gå in genom den järnskodda herrgårdsporten är bokstavligen att träda in i en värld som stått nästan stilla i hundra år. Besökaren möts av en i stort sett oförändrad högreståndsmiljö från 1800-talets sista decennier, med en säregen blandning av det tidstypiska och det för tre generationer Stephens mera speciella. Hit hör Georges drag av kulturhistorisk storsamlare, av Josephs indiska gästspel och Florences starka traditionsbundenhet med fixeringen vid det Bernadotteska kungahuset, särskilt Oskar II, som ett utmärkande drag. Till detta får även läggas talrika inslag från den Hamiltonska tiden och en tämligen oförändrad planlösning.

Den märkliga Florence Stephens hade som ett riktmärke att söka bevara Huseby "som det varit på pappas tid", en ambition som hon även uttryckte i sitt testamente. En rundvandring på Huseby idag visar att hon med många goda krafters hjälp har lyckats förträffligt!

Lars-Olof Larsson

Fastighetsverket investerar i Huseby bruk

Statens fastighetsverk arrenderar ut jordbruket vid Huseby.

Jordbruk, med kreaturskötsel, var av betydelse för järnbrukets lokalisering.

Kulturmiljövårdande myndigheter har länge rekommenderat mjölkproduktion som en del i att bibehålla kulturmiljön vid Huseby bruk.

För att anpassa djurhållningen till moderna krav bygger SFV om en ladugård med plats för 180 kor och 36 sinkor/ungdjur i lösdrift. Samtidigt som utrymme skapas för ett bärkraftigt jordbruk bidrar om-

byggnaden till att bevara ett öppet kulturlandskap.

Korna kan röra sig fritt och går själva till mjölkstallet där 20 kor åt gången kan mjölkas från en försänkt del (høj- och sänkbart golv). Stor vikt har lagts vid att skapa god miljö för både djur och människor. I vinkelbyggnaden, mot huvuddelen, inryms mjölkstall, mjölkkrum, sjuk- och behandlingsavdelning, kalvningsutrymme samt personaldel.

Till anläggningen kommer även att byggas en ny gödselvårdsanläggning som tillgodoser dagens miljövårdskrav.

Porträttet som finns i Konstakademien är målat av Fredrik Westin.

En flitig man

En stor del av den svenska empirens ståtligaste byggnader förvaltas av Statens fastighetsverk. Det handlar om militära byggnader med arkitekten och ingenjörofficeren Fredrik Blom som upphovsman.

De främsta verken torde väl vara kasernetablissemanget för Livgardet till häst vid Storgatan i Stockholm

samt Amiralitetskyrkan och Båtsmanskasernen på Skeppsholmen. Blom ritade dock inte bara militära byggnader och han var förutom arkitekt också en framstående tekniker, ämbetsman och lärare.

Fredrik Blom föddes i Karlskrona 1781, som son till kompassmakargesällen Peter Andreas Blom. Han

fick tidigt teckningsundervisning av amiralitetsbildhuggaren Johan Törnström – galjonsfigurernas Sergel. Senare studerade han vid Konstakademien i Stockholm och för arkitekten och konstnären Louis Jean Desprez. Blom blev konduktör år 1801, vilket var den lägsta officersgraden vid den tekniska kåren inom

Kasern II eller Båtsmanskasernen på Skeppsholmen i Stockholm byggdes åren 1816–19.

flottan, och 1805 löjtnant mekanikus för att 1808 befordras till kapten.

Redan tidigt anförtrordes han viktiga uppdrag. År 1804 ritade han fasaderna till Kammarrättens nya hus och 1805 påbörjades Livgardets till häst kasern.

Bygget av Livgardeskasernen avslutades år 1817. Samtidigt blev Fredrik Blom byggnadschef vid arméns flotta i Stockholm och professor i arkitektur vid Konstakademien. Ungefär vid samma tid började de personliga byggnadsuppdragen för Karl XIV Johan, som blev kung 1818.

Kungens arkitekt

När Jean Baptiste Bernadotte kom till Sverige 1810 för att bli landets kronprins hade han varit soldat i 30 år. Det var ju också till stor del hans militära färdigheter som låg till grund för valet.

Ladugårdsgärdet var sedan gammalt militär övnings- och mötesplats och under Karl Johans tid utvecklades mötena till stora skådespel under ledning av konungen själv.

Konungens högkvarter under övningarna låg på Drottningberget i den nordöstra delen av det stora exercisfältet. Under mötena växte det upp ett militärläger på berget med tält och enklare byggnader för de kungliga och staberna. Med tiden fick lägret en mer permanent karaktär. Själva huvudbyggnaden

uppfördes 1817 som en sommarsalong där Karl Johan kunde hålla luncher och middagar till ackompanjemang av militärmusik. Från takets altan kunde det militära skådespelet betraktas.

Senare byggdes ytterligare hus på Drottningberget av vilka flera var så kallade flyttbara hus.

Engagemanget vid Borgen ledde till flera uppdrag för kungen och Fredrik Blom blev hans chefsarkitekt.

Det var ju naturligtvis tilltalande för kungen att ha med en militär att göra i sina byggnadsfrågor. En militär som dessutom behärskade franska och var orienterad om fransk arkitektur.

museibyggnad, som Blom gjorde ritningar till.

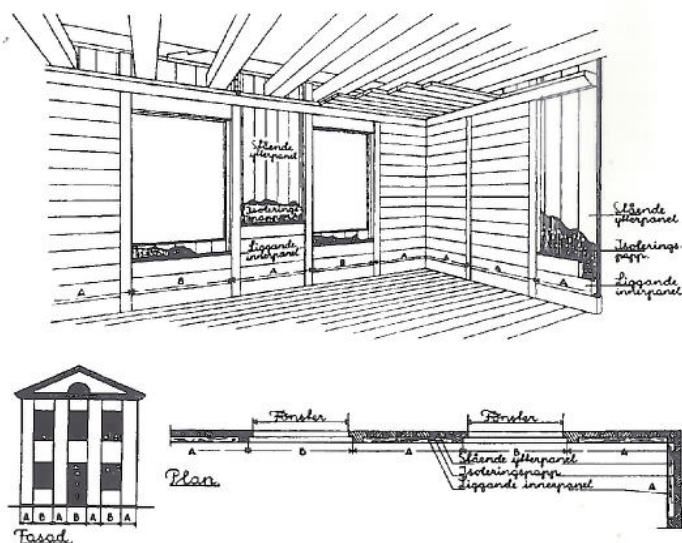
Kungens verksamhet på Djurgården bidrog också till att Fredrik Blom kom att svara för många andra hus där, såväl egna som andras. Ett bevarat exempel är Rosenvik i närheten av Djurgårdsslätten som byggdes 1827.

Flottans Stockholm

Genom utnämningen till byggnadschef för Arméns flottas Stockholmseskader 1817, från 1822 som överstelöjtnant, fick Blom huvudansvaret för den utbyggnad av örlogsbasen i Stockholm som genomfördes under den första hälften av 1800-talet. I stor utsträckning är

Konstruktionschema för ett av Fredrik Bloms flyttbara hus.

Huset som låg vid Allmänna Gränd på Djurgården i Stockholm revs 1929. Uppmätningen utfördes genom samfundet S:t Erik.

Skeppsholmens nuvarande utseende ett resultat av hans insatser.

Det centrala verket på ön är Skeppsholmskyrkan som byggdes med mycken möda åren 1824–42. Den ersatte den gamla Holmskyrkan som låg på Nationalmuseumns nuvarande plats och brann ned 1822. Skeppsholmskyrkan är en byggnad i nyantik anda inspirerad av Pantheon i Rom, men också av Trefaldighetskyrkan i Karlskrona som ju Blom måste varit väl förtrogen med. Trefaldighetskyrkan är en centralkyrka byggd i slutet av 1600-talet efter ritningar av Nicodemus Tessin d.y.

Bland de övriga byggnader på Skeppsholmen som har Fredrik Blom till upphovsman kan nämnas Båtsmanskasernen, från 1816–19 och Exercishuset, som sedan blev Moderna museet, från 1852. Hela Skeppsholmen förvaltas idag av Statens fastighetsverk.

Formspråk och ideal

I sina offentliga uppdrag förvaltade Blom en svensk militär byggnadstradition som utmärks av enkla, funktionella och välproportionerade byggnader, men intrycken av den franska nyantika arkitekturen från 1700-talets senare del är också tydliga i de tidiga verken. Rimligtvis bör Desprez ha spelat en viktig roll som förmedlare av denna arkitektur. Särskilt Livgardeskasernen har en martialisk och monumental karaktär där dekorativa fasadelement spelar en underordnad roll. Senare kommer mer renodlade empiredrag, med en rikare fasadutsmäckning, in i hans arbeten. I fasaden till Kungliga Borgen på Gärdet finns de antikiserande figurer som man förknippar med det första kejsardömetts arkitektur.

Tämligen tidigt använde sig Blom av det medeltidsimiterande formspråket och vad det gäller militära byggnader ritade han i själva verket den första i denna stil i vårt land – nämligen den lilla vaktbyggnaden vid Galärvarvet i Stockholm. Huset projekterades 1832 och uppfördes några år senare. Ytterligare

några år senare byggdes muren runt Galärvarvet i samma stil.

Den mest kända av hans ”götiska” byggnader är däremot Kastellet på Kastellholmen i Stockholm som byggdes 1846–48, sedan det gamla hade exploderat.

Fredrik Bloms klassicistiska militärarkitektur kom länge att ha betydelse för den svenska militära byggnadstraditionen. Erik Josephsons kasernarkitektur från decennierna kring sekelskiftet 1900 har klara beröringspunkter med Bloms och till och med de byggnader som uppfördes på Galärvarvet så sent som under andra världskriget visar släktskap med Fredrik Bloms verk drygt hundra år tidigare.

Transportabla trähus

Sannolikt inspirerad av arbetena för kungen på Gärdet utvecklade Blom en konstruktion för flyttbara trähus av olika storlek.

De flesta husen knåpades ihop i den gamla beridarebanan som låg mellan Hötorget och Mäster Samuelsgatan, men även på andra platser i landet.

Vid Framnäs på Djurgården uppförde Blom ett flyttbart hus åt sig själv och kring det flera andra som hyrdes ut som sommarbostäder.

I Bloms gamla hus inrättade Arthur Hazelius 1890 den första Djurgårdssdelen av sitt etnografiska museum, men inför Stockholms-

Rosendals slott på Djurgården i Stockholm byggdes under åren 1823–27 för Karl XIV Johan. På målningen av Axel Möller syns kungen med sin svit framför slottet. Den lilla byggnaden till vänster byggdes som matsal 1841.

och Lantbrukslaboratoriet vid Experimentalfältet som byggdes 1837–38. Det sistnämnda, som tillbyggdes på 1920-talet, används nu av Stockholms universitetsförvaltning.

Blom blev 1817 professor i arkitektur vid Konstakademien. Hans många andra uppdrag och projekt medförde emellertid att han inte lade ned alltför stor möda på detta ämbete. Enligt arkitekten Fredrik Wilhelm Scholander, som var elev vid skolan under Bloms tid, bestod undervisningen mest i att Blom läste högt ur en fransk upplaga av Palladios ”Fyra böcker om arkitekturen”, för att öva sitt franska uttal, som professorn själv sade.

Blom avgick som professor 1836 och blev i stället vicepreses i Konstakademien. På denna post genomdrev han ombyggnaden av akademiens hus som utfördes 1842–46 efter hans egna ritningar. Sitt nuvarande utseende har huset efter en ombyggnad 1892–96 med Erik Lallerstedt som arkitekt.

Blom var under åren 1836–44 tillförordnad chef för Överintendentsämbetet, som var en av föregångarna till Statens fastighetsverk.

En flitig man

Fredrik Bloms liv är exempel på en anmärkningsvärd karriär och en märkvärdig arbetsförmåga. Från relativt blygsamma förutsättningar erövrade han höga ämbeten och betydelsefulla uppdrag. Dessutom lyckades han vid sidan av denna idoga verksamhet driva ett privat företag i ganska stor skala och vara verksam som landskapstecknare och akvarellist. Längre var eftervärldens dom över Bloms och hans samtida kollegors arkitektur hård. Den ansågs torr och fantasilös. Men sedan länge anser man nu att Fredrik Blom är en av de främsta svenska 1800-talsarkitekterna.

Staffan Nilsson

utställningen 1897 revs hela den gamla bebyggelsen.

De flyttbara husen var egentligen vad vi idag kallar för prefabricerade och det skedde mer sällan att de flyttades runt. En del mindre sommarhus på Djurgården tycks dock ha monterats ned för vinterförvaring. De flyttbara husen blev en stor framgång och 1844 hade över 140 stycken tillverkats. Flera stycken uppfördes på Djurgården och en stor del gick på export.

Rosendals slott är i princip ett flyttbart hus som tillverkades på Beridarebanan och sedan monterades ihop på Djurgården.

Blom arbetade fortfarande med sina flyttbara hus när han rycktes

bort i koleraepidemien 1853 och avled i sitt hem på Klara Strandgata 5.

Ämbetsman och lärare

Sedan 1811 var Blom direktör för den Mekaniska skolan vid Konstakademien, där han hade varit ordinarie lärare från 1803. Skolan lades 1813 under Lantbruksakademien som hade instiftats av Karl XIV Johan, år 1811. Blom stannade kvar som föreståndare för skolan till 1826 då den flyttades till det nyinrättade Teknologiska institutet. En följd av hans verksamhet för Lantbruksakademien, i vilken han var ledamot från instiftandet, var att han fick projektera dess nya hus vid Mäster Samuelsgatan som blev färdigt 1819

Strömsholms slott

*Gamla linnehanddukar
från OK har förvandlats
till vackra tapeter
på kunglig slottsvägg.
På Strömsholms slott
– ett av de åtta
kungliga slotten som
Fastighetsverket förvaltar –
har tre rum nyligen
restaurerats.*

Strömsholms slott ligger vid Mälarens västra ände, på en holme intill Kolbäcksåns mynning i Fredenviken. Redan Gustav Vasa hade ett hus på holmen. Denna Vasaborg fick bilda grund för det av Nicodemus Tessin d.ä. ritade slott som änkedrottning Hedvig Eleonora lät uppföra mellan åren 1669–74. En första inredningsfas genomfördes på 1730-talet för Ulrika Eleonora d.y. och Fredrik I, då slottskapellet på vinden inreddes.

Kapellet fanns med redan i Nicodemus Tessin d.ä:s planer, men genomfördes nu av Carl Hårleman.

Strömsholms slott är ett av de bäst bevarade från den karolinska tiden och fasadputsen finns kvar i sitt ursprungliga utförande.

Törnrosasömn

Slottet sov en törnrosasömn fram till andra hälften av 1700-talet då det iordningställdes för Sofia Magdalena, Gustav III:s blivande drottning. Arbetet genomfördes – med kungliga mått mätt – i en återhållsam anda.

Den kungliga våningen förses med enhetliga rokokosnickerier, bröstningspaneler, deux-battanger (pardörrar), samt behagfullt utförade omfattningar. Snickerierna målas, med undantag av drottningens sängkammare, med limfärg. Några viktiga rum får rikt dekorerade väggfält.

Den kinesiska matsalen får vackra kinesiska motiv signerade hovmålaren Lars Bolander.

Under början av 1800-talet fortsätter inredningsarbetet i slottets övervåning utformad på samma sätt som den tidigare 1700-talsinredningen i slottets huvudvåning.

Under 100 år – fram till 1968 disponerades slottet av Arméns rid- och körskola för undervisning och som officersförläggning och officersmäss.

Under 1970-talet iordningställdes slottet som museum. Väggarna vitmålades och slottets nedre våning möblerades efter ett inventarium som ger en uppfattning om Strömsholm under det sena 1700-talet. I den övre våningen kompletterades den omfattande samlingen med målningar av David Klöcker Ehrenstrahl.

Restaurering

Under 1990-talet har slottet restaurerats och nu har den fjärde etappen slutförts.

– Vår målsättning har varit att återställa den kungliga våningens rumsfördelning och placera 1700-talsmöblerna i sitt sammanhang, säger slottsarkitekt Björn Norman. Det är viktigt att ge besökaren en helhetsupplevelse som också inkluderar rummets olika kulörtoner.

– Vi har även återplacerat en del sandstensspislar och kakelugnar i sina kungliga gemak.

– Ommålningen med limfärg har inneburit ett omfattande provande och experimenterande av målarmästaren Herbert Sandner.

En av de allra intressantaste detaljerna är papperstapeterna från sent 1700-tal. I slottet finns två originaltapeter som har blekts av solljuset.

– I samband med restaureringsarbeten i ett av slottets bostadshus från 1680-talet hittades, i vindsbjälklaget, en ockragul tapetvävd utförd i samma teknik och med samma mönster som originalen i slottet. Vi har alltså en gul, en grön och en blå-grå tapet.

– Frågan är om det är så att Strömsholms slotts väggfält var dekorerade med tapeter med samma mönster men med olika bottontonen vilken därmed gav de olika rummen dess karaktär, en "Strömsholmstapet"?

Kinesiska matsalen

– De kinesiserande landskapsmålningarna, signerade hovmålare Lars Bolander 1774, var i bra skick och har inte behövt åtgärdas. Snickerierna, bröstningspaneler, dörrar och omfattningar är ommålade ett stort antal gånger sedan 1770. Det senaste mörkt grå-gröna färgskiktet var från 1900-talet, målat under den militära verksamheten.

Undersökningar visar att den ursprungliga färgen varit ljusgul. Lim-

färgen tvättades ner på 1800-talet, men inte överallt, varför den ursprungliga tonen kunnat återskapas i Kinesiska matsalen, en ljusgul-röd, svag aprikoston.

Det spruckna limfärgsmålade taket har lagats med gipsbruk och målats med limfärg.

– Möbleringen kommer efter hand att justeras, säger Björn Norman. Husgerådskammaren har köpt in ytterligare ett antal originalstolar. Kontroll av stolarnas ursprungliga färgsättning har visat att de varit målade i en brunröd kulör lika den som finns i väggfältens målade ramverk.

– Efterhand kommer stolarna att målas i den ursprungliga kulören. En intressant uppgift om möblernas kulör finns i ett inventarium från 1816, där en gulmålad skänk nämns.

Kronprinsens förmak

I 1816 års inventarium sägs om rummet; "Ett litet förmak med papperstapeter utan Meubler med 1 st Rullgardin af lärft, söndrig."

Eldstaden togs bort på 1970-talet. Rummets snickerier har rengjorts, kompletterats och målats om med limfärg.

Den intressantaste detaljen är den nytillverkade papperstapeten. Den är unik och innebar ett forskningsarbete, speciellt med avseende på färgmaterialets hemligheter.

Många vackra detaljer finns, som exempelvis detta dörrred.

En "Strömsholmstapet". Förlagan till denna rekonstruktion hittades i isoleringen i ett vindsbjälklag till ett av slottets bostadshus. Tapeten är handgjord i bitar, limmad till våder och därefter sammansydd till sjok som spikats upp. Mönstret är stämplat och handmålade i flera arbetsmoment. För målarmästaren har arbetet vid slottet varit en stor utmaning. Allt från vitlök för att dämpa kvistgenomslag till ägg som bindemedel har använts.

En blick in i förmaket till kronprinsens sängkammare från kinesiska matsalen.

Målarmästaren Herbert Sandner fick genomföra ett omfattande undersökningsarbete och experimenterande för att kunna utröna hur hans forna kolleger egentligen hade blandat limfärgerna.

Tapeten har tillverkats i samarbete med tapetmakare *Birgit Burström*. Papperet är handgjort lump-papper, tillverkat av pappersmakare *Sanny Holm*, på Skansen. Det är gamla OK-linnehanddukar som blivit transformerade till kunglig tapet.

Varje pappersark har formatet 630 x 530 mm. Efter leverans av arken till Strömsholm har de klistrats samman med animaliskt lim till våder.

Uppsydda tapeter

Våderna har färgats in med limfärg i den gula bottenkulören, motsvarande det prov som hittades på vinden.

Därefter har blomsterdekoren tryckts, ett arbete som består av flera arbetsmoment. Först girlangerna samt den vita bottenonen för blomgrupperna. Därefter trycks blommornas konturer i två omgångar. Slutligen vidtar infärgningen av blommorna. Alla moment utförs hantverksmässigt.

– Vid tillverkning av den nya papperstapeten har vi nått långt i vår ambition att åter skapa rumskänslan från 1770. Den ockragula kulören har antagligen inte

funnits i just det här rummet men jämväl i slottets huvudvåning, säger Björn Norman.

– När vi tillverkar en tapet på 1770-talsvis möter vi många problem som sammanhänger med papperets och färgmateriallets samspel.

I stor omfattning handlar det om kvalificerade kunskaper, efter lång yrkesmässig verksamhet, som idag är förborgade för oss.

När tapetvåderna är klara sys de, träcklas ihop, till sjok. Sjoken spikas slutligen på väggen. För det ändamålet finns en tunn avfasad furulist på väggen, men det är också spikat direkt i putsen, som man gjorde på 1770-talet.

Strömsholms slott genomgick för tio år sedan en stor yttre renovering. Under århundradena har slottets yttre förändrats en del, men fasadputsen är till största delen bevarad i originalutförandet från 1670-talet.

Taket var fram till 1800-talet täckt av tjärspån som byttes mot plåt.

SK

Slottets historia i sammandrag

- 1547 inspekterade Gustav Vasas fogde Mølnetorpsholmen,
- 1556 nämns egendomen "Strömsholm" första gången,
- 1660 fick Tessin d.ä. uppdraget att rita ett nytt slott,
- 1672 stod det nya slottet under tak – men först
- 1775 var bottenvåningen och en del av övervåningen inredda,
- 1817 revs kungs- och guvernörsflyglarna av timmer. Parken ändrades från fransk till engelsk stil.
- 1886 inrättades ridskola för arméofficerare,
- 1968 upphörde arméns ridskola vid Strömsholm,
- 1993 övertog Statens fastighetsverk ansvaret för slottet och dess omgivning.

Tillbaka till Tiergarten

Då det för några år sedan blev klart att Tyskland bestämt sig för en veritabel flyttkarusell; att flytta tillbaka sitt parlament, ministerier och annan central administration till Berlin så måste förstås de utländska ambassaderna följa med som brickor i spelet.

USA, England, Frankrike och Tyskland räknas som tunga länder i de diplomatiska förbindelserna.

För staden Berlin betyder denna invasion av ny verksamhet också planering och fördelning av mark till en byggboom av väldigt speciell karaktär.

Under 1980-talet byggdes mycket, framför allt bostäder i Berlin. En berlinsk postmodernism har utvecklats av en rad namnkunniga arkitekter, vilket fått kollegor och andra byggintresserade från hela världen att vallfärda till staden.

Sedan 1947 ligger vår ambassad förstas i Bonn och i Berlin finns ett generalkonsulat som inte har utrymme för en hel ambassadverksamhet. Bonn betraktades redan från början som en tillfällig adress, det ansågs att Berlin ganska snart skulle återerövra sin forna position. Detta ledde bland annat till att Sverige och Finland köpte varsin tomt för kommande bruk redan på 1950-talet. Dessa låg just i den lilla trekantiga parken mellan Stülerstrasse och Klingelhöferstrasse som i berlinsk folkmun kallas Drei-ecke.

Sverige liksom Finland behöll

Den nya svenska ambassaden i Berlin ingår i ett spännande sammordiskt projekt. När alla pusselbitar faller på plats kommer de nordiska ambassaderna att bli grannar med varandra och södra Tiergarten i Berlin.

tillsvidare sina gamla legationstomter vid Tiergarten Strasse. När de båda tyska staterna 1972 erkände varandra, sålde både Sverige och Finland sina tomter till marknadspris åt Berlin stad.

– Då tyckte man att staten hade tjänat en hacka, berättar Sigurd Ståhlgren, fastighetsdirektör på Statens fastighetsverk.

Staden Berlin har fortsatt att reservera marken för ambassader och när de fem nordiska länderna anmälde intresse så var man positiv till att stödja planerna och att sälja tillbaka tomterna. Men först måste alla ägarförhållandena lösas. Parken består av tre tomter, ägare till den tredje var Hessen.

Den 21 juni i år köpte Sverige och Finland tillbaka sina f.d. legationstomter. Ett internavtal mellan de nordiska länderna reglerar hur den totala tomtkostnaden ska fördelas mellan länderna.

Just nu pågår en tävling om stadsplanen och en gemensam byggnad. Tävlingen är öppen för alla som tillhör EU inklusive Norge och Island. I etapp två blir det nationella tävlingar om de enskilda ambassadbyggnaderna.

Juryen består av 13 ledamöter, två representanter från vart och ett av de fem nordiska länderna, två representanter från staden Berlin samt en internationellt respekterad och erkänd arkitekt. De svenska deltagarna är stadsarkitekten i Malmö, Gunnar Jansson och fastighetsdirektören Sigurd Ståhlgren. Den internationellt erkända arkitekten är, för svenskar inte överraskande, Rafael Moneo, vinnare av tävlingen för nya Moderna Museet.

– Ambassader är profilskapande. Det är också självklart viktigt att visa lyckade exempel på nordisk arkitektur, påpekar Ståhlgren.

Vinnaren av den första tävlingen ger konceptet för området i sin helhet. De enskilda ambassaderna kommer att få en nationell profil genom att varje lands vinnare projekterar sin byggnad.

Enligt tidtabellen skall inflyttning i ambassaderna ske under april månad 1999. I överenskommelsen med Berlin ingår också en 25 procents rabatt på markpriset om byggnaderna är skalfärdiga i oktober 1998.

*Hedvig Hedqvist
medarbetare i SvD*

Berlin före andra världskrigets utbrott. På kartan finns bland annat svensk legationen och de tyska regeringsbyggnaderna vid Wilhelmsstrasse utsatta.

På grund av att staten upphör

Klockan kvart över åtta på kvällen måndagen den 22 november 1943 välldde flygmarskalk Arthur "Bomber" Harris luftarmada in över Berlin med regeringskvarteren vid Wilhelmsstrasse och Tiergarten i sikte. Kvarter där olyckligtvis också de flesta utländska beskickningar fanns.

"Bombfällningen var synnerligen kraftig och inom ett område av 100-300 meter från beskickningshuset föll ett flertal stora sprängbomber och luftminor, talrika fosforkanistrar samt hundratals vanliga sprängbomber.", skrev den svenske legationschefen Arvid Richert i sin rapport till UD.

Snart var infernot ett faktum. Legationens byggnader fattade eld

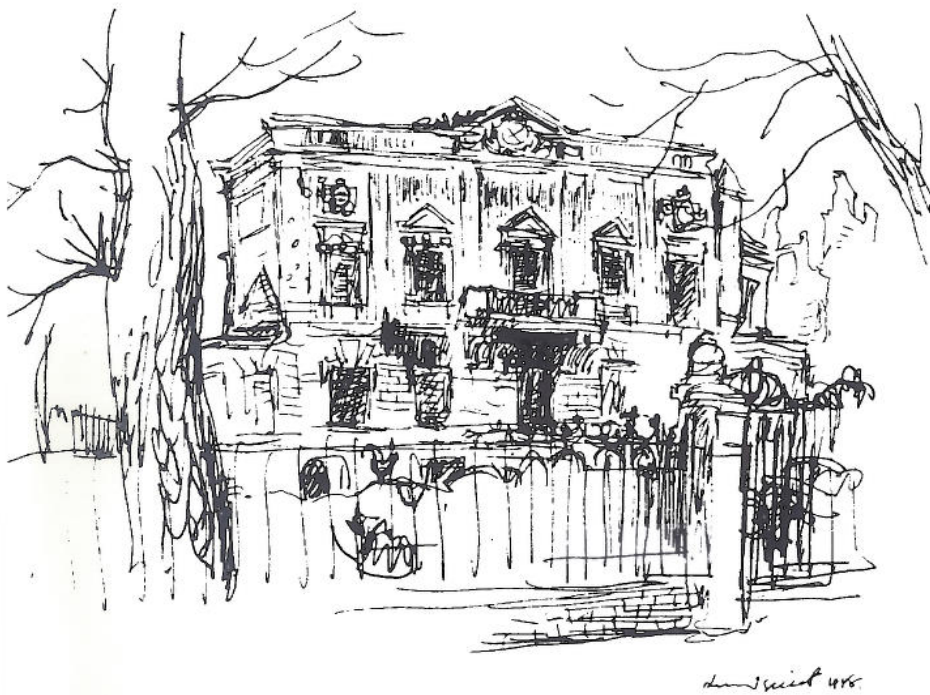
och patetiska försök gjordes att släcka bränderna med sand och handsprutor. Legationsrådet von Post trotsade vidrigheterna för att nå fram till Auswärtiges amt, Tyska UD vid Wilhelmsstrasse, och enligt instruktionerna anhålla om att brandkår sattes in för att släcka branden i Kungl Svenska beskickningens hus. Ordning muss sein. Någon brandkår kom dock inte och den natten, som var den första stora bombnatten i slaget om Berlin, förstördes svenska legationens fyra byggnader.

Fyra hus i Berlin

Svenska staten hade 1912 köpt en villa för Berlinbeskickningen i diplomatkvarteren i Tiergarten med

adress Tiergartenstrasse 36. Under tjugotalet blev byggnaden otillräcklig och det fördes långa förhandlingar om att köpa in ett angränsande hus till legationen. Svenska statens dåliga finanser under 1920-talets början omintetgjorde emellertid affären. Enda resultatet blev att en tio meter bred markremsa köptes för att åtminstone hindra att en eventuell ny byggnad uppfördes tätt in på baksidan av beskickningsbyggnaden.

I Hitlers storstilade planer för Berlin ingick att de utländska beskickningarna skulle samlas utmed Tiergartenstrasse i byggnader hållna i den klassicerande stil som omhulldes av nazisterna. För Sveriges del innebar omvandlingen att lega-

Dagens Nyheters legendariske tecknare Birger Lundquist tecknade av ruinen efter svenska legationshuset i Berlin 1948. © Birger Lundquist/BUS 1995.

tionshuset skulle rivas. Som ersättning skulle staden Berlin köpa in två fastigheter – Tiergartenstrasse 46-47 – och bygga en ny svensk beskickning på platsen. Planer för den nya byggnaden upprättades av tyskarna och från svensk sida konsulterades arkitekten Ivar Tengbom för att närmare studera projektet. Kriget kom emellan och i stället övertog svenska staten 1940-41 de båda fastigheterna, samt ytterligare en – Tiergartenstrasse 45 – för ett framtida bygge. Under tiden utnyttjades de befintliga husen för beskickningens behov. Efter bombnatten evakuerades huvuddelen av legationen till Alt-Döbern, ett slott cirka 12 mil sydväst om Berlin.

Vichyvatten och cigaretter

Förutom den nybyggda bunkern i legationsträdgården var nu beskickningens alla lokaler i Berlin oanvändbara och man hyrde ett hus vid Rauchstrasse 25 för Berlinkansliet. De flesta arbetsuppgifterna sköttes dock från Alt-Döbern och i Berlin fanns endast så stor personal som oundgängligen behövdes.

I april 1945 evakuerades Auswärtiges amt till Bad Gastein och de

utländska beskickningarna erbjöds att följa med. Den svenska legationen stannade dock kvar i Berlin för att skydda svenska liv och svensk egendom.

Under krigets sista dagar befann sig den svenska beskickningen mitt på stridsfältet. Personalen sov i bunkern men skötte arbetet från kanslibyggnaden. En viktig uppgift var att försöka hålla beskickningsområdet fritt från tyska stridskrafter.

Den 1 maj nådde ryssarna fram till Tiergarten och vid sjutiden på kvällen bultade ryssarna på dörren till beskickningens kolkällare och fann till sin förvåning en utländsk legation som fortfarande var i verksamhet mitt på slagfältet.

De ryska soldaterna som bjöds på vichyvatten och cigaretter undrade varför svenskarna hade stannat i Berlin.

Legationens verksamhet fortsatte även efter ryssarnas ankomst trots att den tyska försvarsmakten kapitulerade den 8 maj 1945 och Tyska riket upphörde att existera och Sverige förklarade att de diplomatiska förbindelserna var avbrutna. Den 18 maj evakuerades emellertid legationspersonalen via Moskva och Leningrad till Stockholm.

Förvaltningen av fastigheterna i Berlin sköttes av den brittiska ockupationsmakten fram till 1948 då de återlämnades till Sverige. Av de fyra byggnaderna var det ursprungliga legationshuset vid Tiergartenstrasse 36 bäst bevarat så tillvida att yttermurarna stod kvar. De övriga husen var ruinhögar och revs bort i början av 1950-talet.

Förbundsrepubliken Tyskland bildades i september 1949 av de västallierades ockupationszoner och i oktober svarade Sovjetunionen med att förvandla sitt ockupationsområde till en egen stat – DDR. Sverige upprättade diplomatiska förbindelser med Förbundsrepubliken med en legation i den provisoriska huvudstaden Bonn. Eftersom Sverige inte erkände ett delat Tyskland behölls legationstomten i Berlin i väntan på en återförening och att Berlin på nytt skulle bli huvudstad. De båda tyska staterna erkände emellertid varandra 1972 och på det följde ett svenskt erkännande av DDR. Svensk diplomatisk representation upprättades i Östberlin och att en ambassad skulle placeras i Västberlin var inte längre troligt. Sverige sålde därför den gamla legationstomten till staden Berlin.

”På grund av att staten upphör hänvisas besökarna i fortsättningen till rådhuset i Schöneberg” berättade ett handtextat plakat på en av portarna till rådhuset i Östberlin den 28 september 1990. Det osannolika hade hänt att de båda tyska staterna skulle återförenas och Berlin på nytt bli huvudstad i ett enat Tyskland.

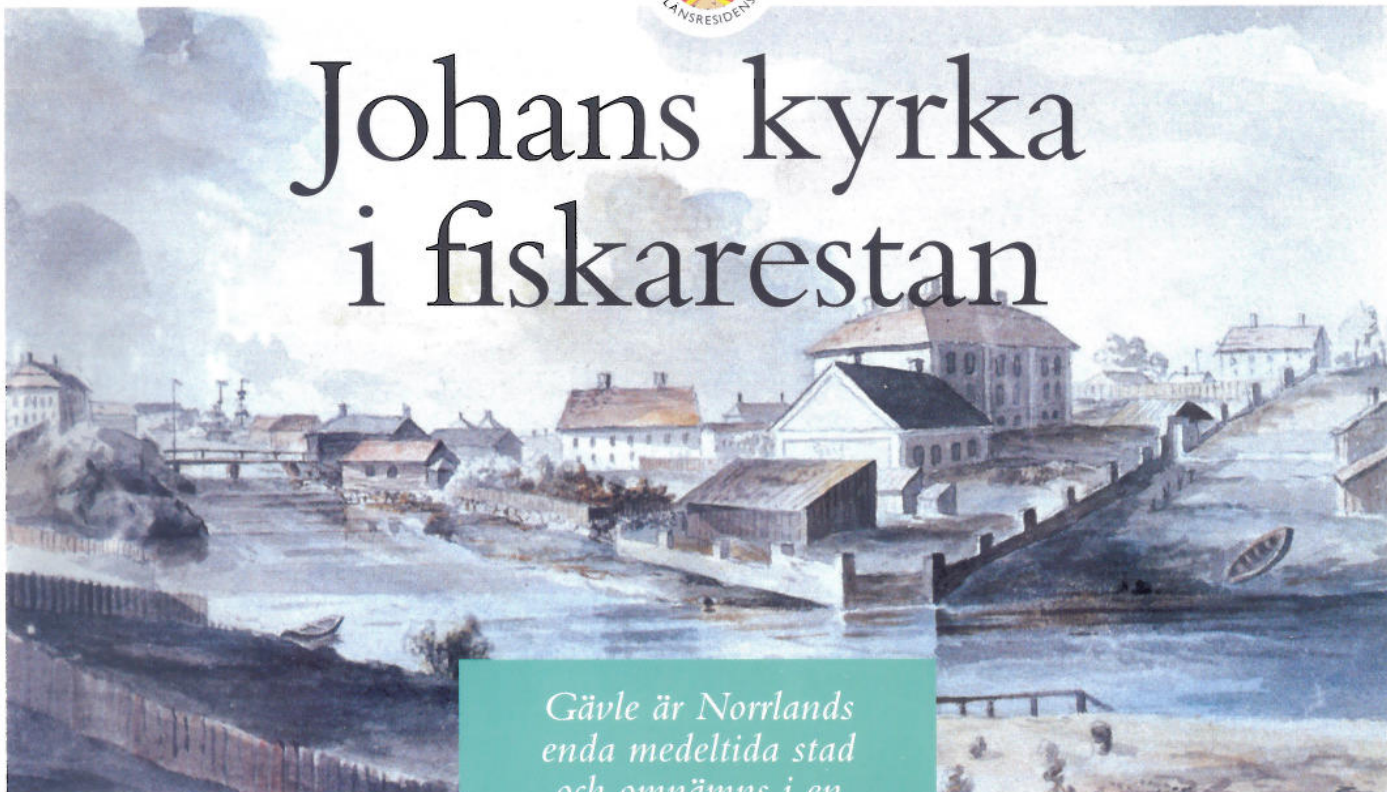
I planerna för den nya förbunds-huvudstaden ingår den gamla tanken att samla de utländska ambassaderna vid Tiergartenstrasse. Sverige har därför börjat förhandla med staden Berlin om att få köpa tillbaka den gamla tomten Tiergartenstrasse 36. Tillsammans med ett par angränsande tomter, däribland den gamla finska legationsfastigheten, skulle den omfatta hela kvarteret där samtliga nordiska ambassader skulle kunna samlas.

Staffan Nilsson

Den gamla legationsskylten med märken av skott och granatsplitter finns bevarad i Bonnambassadens filial i Berlin.

Johans kyrka i fiskarestan

Gävle är Norrlands enda medeltida stad och omnämns i en offentlig handling första gången 1432 och bör ha blivit stad någon gång under 1400-talets början.

Under medeltiden var Gävleån segelbar från havet upp till ett stycke ovanför Trefaldighetskyrkan. På slottets nuvarande plats på södra sidan av ån fanns en kungsgård. Där residerade kungens fogde och lagrade skattemedlen borgare och allmog levererade in natura.

Torn, spiror och utsirade gavlar

Kungsgården brann 1569 och Johan III, vår kanske byggnadsgladaste kung, skrev tio år senare till sin fogde Olof Hising att "Wij ändeligen wele udi dette år hafve een bygningh af Kårswircke upsatth som wij och vår Elschelige käre husfru och barn samt wårth fruentimer kunde wistas udhi ther på konungz gårdeen i Gäffle".

Av detta blev intet utan kungen ändrade sina planer i mer storstilad riktning och 1583 började han uppföra ett mäktigt "kyrkslott" – en slottsbyggnad där kyrkorummet var det centrala. Johan var ju djupt religiöst engagerad och ville "reformera" reformationen. I flera av hans slottsbyggen var kyrkan den viktigaste delen, som till exempel i den stora ombyggnaden av Uppsala slott.

Bygget i Gävle som gick ganska

fort, det avslutades 1597, förestods av byggmästaren Mårten Rodhsmann som tidigare varit verksam vid Västerås slott. Arkitekt var däremot med all sannolikhet kungens främste rådgivare i arkitektur- och konstfrågor flamländaren Willem Boy. Förlagorna till inredningarna gjordes däremot av ledaren för slottsbygget i Uppsala, stuckatören Antonius Watz, som utförde förlagorna.

Det slott som uppfördes av Johan III hade ett helt annorlunda utseende än det nuvarande. I likhet med andra Vasaslott hade det torn med spiror och utsirade gavlar. Det egenartade i byggnaden var kyrkdelen som med sitt sengotiska kor utgjorde en dominerande del av byggnaden.

Att man i slutet av 1500-talet använde sig av den gotiska stilen kan ju förvåna, men Johan använde gärna gotiken för kyrkobyggnader till exempel för Jakobs kyrka i Stock-

En bild från 1787 av Jonas Karl Linnerhielm visar slottet efter Härlemans ombyggnad och med den färdiga trädgården. Staketet runt anläggningen var också i det närmaste färdigt.

holm som byggdes 1580–93 med just Willem Boy som arkitekt. Kanske var en anledning kungens stora intresse för den katolska kyrkan vilken fann sitt högsta arkitektoniska uttryck i gotiken som skapades under 1100- och 1200-talen.

Slottet hade en kvadratisk plan och var uppfört i två huvudvåningar ovanför källaren och markvåningen. Planen var tredelad där den mellersta delen i huvudvåningarna inrymde slottskyrkan, vars kor stack ut från husets östfasad. I hörnen av byggnaden fanns fyra torn med spiror och kyrkan hade ett stort huvudtorn och en mindre takryttare över koret.

När Johan III dog 1592 var slottet färdigt till sitt yttre, men inredningsarbetena återstod. När hans bror och efterträdare hertig Karl, sedermera Karl IX, skulle besöka Gävle 1598 var slottet ännu inte beboeligt och han gav då order att arbetena skulle fullföljas och år 1600 kunde den förste ståthållaren på Gävleborg, Abraham Brahe flytta

in. I slottet föddes året därpå hans dotter Ebba, som blev Gustav II Adolfs ungdomsförälskelse.

Karl IX var också en byggnadsintresserad furste och följde fram till sin död noga arbetena på Gävle slott.

Snabbt förfall

På samma sätt som de flesta andra Vasaslott förföll Gävleborg snabbt, men det sattes nödortförtigt i stånd vid kungliga besök. Till exempel bodde Karl IX:s änka, drottning Kristina d.ä, stundtals där. Gästrikland och Gävle ingick mellan 1612 och 1620 i hennes livgeding – hennes änkepension.

Under närmare femtio år var slottskyrkan upplåten åt Gävle borgerskap som stadskyrka i stället för den som förstörts vid stadsbranden 1605. När Gävle, vid mitten av 1600-talet blev residensstad på nytt återkallades donationen och slottet blev högkvarter för landshövding och övrig landsstat. I samband med det gjordes på 1650- och 60-talen en del underhålls- och reparationsarbeten.

Trots förfallet under 1600-talet var Gävleborg bevarat till sitt yttre

när David Gerdes omkring 1680 tecknade av det för Erik Dahlbergs stora verk Suecia antiqua et hodierna. Teckningen omformades senare till ett kopparstick av holländaren Johan van den Aveelen. Vi ser där en byggnad som måste utgjort en märklig anblick i den anspråkslösa landsortsstaden.

Under Karl XII:s krig användes slottet i likhet med andra av kronans borgar och slott som förvaringsplats för krigsfångar.

Ruin och residens

Klockan nio på morgonen femtedag påsk 1727 kom elden lös i slottet och redan klockan tio var tornen avbrända. När aftonen kom var slottskyrkan en ruin och slottets översta våning avbränd.

Tankarna på att bygga om slottet till stadskyrka, som hade varit aktuella året innan, återupptogs, men Gävle borgerskap var inte intresserat längre. Den gamla Vasaborgen fick i stället stå övergiven. På tomtens byggdes däremot under 1730-talet en fängelsebyggnad och en flygelbyggnad för landskansliet.

Det beslöts 1741 att slottet på nytt skulle bli landshövdingeresi-

dens och överintendenten Carl Hårleman fick i uppdrag att utföra ritningar till renovering och ombyggnad. Han hade redan projekterat den tidigare byggda landskansli-flygeln.

Genom Hårlemans ombyggnad fick Gävle slott det utseende det i huvudsak behållit till i dag.

Resterna av det gamla Vasaslottet förvandlades så gott det lät sig göras till ett modernt lantslott med exteriören präglad av den sparsmakade franska klassicism som utmärker Carl Hårlemans arkitektur.

Framför slottet, mot ån till, kompletterades den äldre flygeln med en pendang.

Byggnadsarbetena hade 1754 framskridit så långt att den första landshövdingen, A. J. Gripenhielm kunde flytta in. Han dog redan nästa år och efterträddes av Fredrik Sparre som satte upp de smidda entrégrindarna i rokokostil, som bekostades av Gävleborgs läns bruksägare.

Under sonen Carl Sparres tid som landshövding, han tillträdde 1763, anlades en terrasserad trädgård mellan flyglarna. Under Sparrarnas tid fortsatte också inredningsarbetena i slottet.

Gävle slott
efter fasad-
renovering.

Riksdagshus

Den största händelsen i slottets historia är riksdagen mellan den 27 januari och den 24 februari 1792. Gustav III lyckades ånyo tygla oppositionen, men attentatsmän var beredda. Johan Jacob Anckarström, som lyckades i sitt uppsätt en knapp månad senare, på Operamaskeraden i Stockholm den 16 mars, berättade i sin bekännelseskraft att han varit på plats i Gävle för att försöka få tillfälle att mörda kungen.

Under riksdagen hölls utskottsmöten på slottet och där förvarades

också rikets skrivtyg av silver i rummet bredvid kungsköket på botten våningen, som allt sedan dess kallas Silverrummet. Däremot fanns inget rum som var så stort att hela den samlade riksdagen fick plats. Därför fick Hälsinge regemente, på tjugu dagar i bitande kyla, bygga en provisorisk plenisal vid slottets östfasad, där kyrkans kor en gång funnits.

I närheten av slottet byggdes 1847 länsfängelset och det gamla fängelset från 1732 blev då bostad åt fängelsedirektören.

Författarinnan Agnes von Kruzenstjerna tillbringade i seklets början en del av sin barndom och sina första tonår i Gävle, hennes far var chef för Hälsinge regemente. För henne kom slottet att spela en stor roll eftersom hennes morbror Hugo Hamilton var landshövding i Gävle. Morbrodern upplät en liten del av slottsträdgården åt henne för egna odlingar och miljön på slottet kring Hugo Hamilton och hans familj hade stor betydelse för henne.

En större restaurering av slottet genomfördes omkring 1920. När

På Johan van den Avelens kopparstick från år 1700 som visar Gävle från söder reser sig det märkliga slottet med sitt utspringande kyrkoparti högt över borgarnas och fiskarens oansenliga hus.

högerpartiets f.d. ordförande Jarl Hjalmarsson blev landshövding år 1963 inreddes en privatvåning för landshövdingen på vinden. Samtidigt blev det gamla kungsköket på bottenvåningen, där sekreta utskottet sammanträtt under kungens ledning 1792, sammanträdesrum.

Av interiörerna har källaren och bottenvåningen i stort behållit karaktären från 1500-talet. Dessutom präglas planlösningen i de övre våningarna fortfarande av den ursprungliga, man kan klart avläsa uppdelningen i tre delar med plat-

sen för den forna slottskyrkan i mitten. Representationsvåningen en trappa upp har bevarat en del av karaktären från 1700-talets ombyggnader.

Åren 1988–90 utfördes en genomgripande restaurering av slottets fasader. Den föregicks av en noggrann teknisk och antikvarisk undersökning som gav besked om fasadernas utseende efter den Hårlemanska ombyggnaden och vilka ingrepp som hade gjorts efter denna. Under själva restaureringen rensades exteriörerna från sentida

olämpliga material och ersattes med sådana som använts under 1700-talet, när fasaderna ursprungligen kom till. Slutligen avfärgades slottet med kalkfärg i en färgställning som ansluter till den Hårlemanska.

För närvarande genomför Fastighetsverket en renovering av muren och staketet runt slottet under ledning av fastighetsförvaltaren för Gävle slott, Per Nelander.

Gävle slott, som förvaltas av Statens fastighetsverk, är statligt byggnadsminne sedan 1935.

Staffan Nilsson

Historisk rundvandring på Riddarholmen

Vårens intensiva debatt om ett tredje järnvägsspår över Riddarholmen har väsentligt ökat intresset för ön och dess byggnader.

Därför har Fastighetsverket producerat en broschyr som kortfattat beskriver Riddarholmens historia och de 15 husen, varav SFV förvaltar 14. Du kan rekvirera broschyren från Statens fastighetsverk på fax 08-696 70 01.

Gå i fängelse...

Se Sveriges enda giljotin, använd en gång. Möt den svenska fängelsehistorien från skampåle, straffstockar och järnkronor till en modern fängelsecell. Den 20:e september öppnade utställningen "Gå i fängelse" i Armémuseums f.d. lokaler, Riddargatan 13, (Armémuseum är stängt under den tid lokalerna renoveras, men återkommer till sin gamla adress när arbetet är klart).

Sveriges första ordnade fängelse, enligt Gustav II Adolfs konstitution mot "tiggare och tidstjuffar", ordnades i Stockholm på Gråmunkeholmen (Riddarholmen) i de f.d. klosterbyggnaderna år 1624, under tuktmästaren Joachim Firbrandt. Där hade denne åtagit sig att hålla ett kombinerat tukthus och barnhus mot att han fick tillgodogöra sig vinsten av det arbete som utfördes.

Tanken var också att man skulle bygga barnhus och tukthus i alla provinser. I barnhusen skulle föräldralösa barn tuktas från fyra års ålder till åtta års ålder. Därefter skulle de sättas i tjänst.

Statens fastighetsverk har flera fastigheter som varit fängelser, Svartsjö slott och många fästningar, exempelvis Carlstens fästning med Lasse-Maja och Karlsborg som byggdes av fångar.

En anledning till att man höll just fångar på fästning var behovet av billig arbetskraft. Dessutom kunde fångarna bevakas av de soldater som fanns på fästningen.

Passa på att se utställningen "Gå

I äldre handlingar står ofta "slå i järn" och "smida i järn". Så skedde också. Särskilt de fångar som sysselsattes med arbete och måste röra sig mera fritt, var iförda fullt betryggande rustning av järn, den s.k. "järnkronan". Den bestod av halsjärn, ibland med en bjällra, handklovar, fotblackar och ett livband. Järnkronan vägde mellan 25 och 40 kilo.

i fängelse" under hösten. Öppetiderna är måndag – torsdag kl 12.00 – 20.00 samt lördag och söndag kl 11.00 – 17.00. Även guidade visningar ges. Utställningen pågår till den 10:e december.

SK